

Вице-адмирал МАТЕ ЈЕРКОВИЋ

БОРБА ОПЕРАТИВНЕ ГРУПАЦИЈЕ У УСЛОВИМА ОКРУЖЕЊА

У Другом свјетском рату, готово на свим фронтovima, врло често су окружаване, не само мање тактичке јединице, већ и поједине дивизије, корпуси, армије, па чак и групе армија. Ово је без сумње последица необично високе маневарске способности савремених армија, њихове масовности и велике ударне моћи, солидне теориске спреме и практичне увјежбаности командног састава за извођење ових операција, као и постепено стицањем искуства у току самог рата (од 1939 до 1945 године).

Окружавање појединих оперативних групација вршено је у најразличитијим ситуацијама. На примјер: 1940 године, у Белгији, окружена је француско-енглеска група армија после сусретне операције са Њемцима; 1942 године, њемачка група армија окружила је једну совјетску армију после напада који је изводила у рејону Харкова; англо-америчке снаге окружиле су 7 њемачку армију за време противофанзиве у Нормандији 1944 године; исте године у рејону Бобрујска окружено је пет њемачких дивизија које су изводиле маневарску одбрану, итд. Окруживање појединих оперативних групација најчешће се дешавало после пробоја позиционе одбране на неком одсјеку непрекидног фронта, на важном оперативном правцу, у захвату оперативно-стратешког објекта или рејона. На примјер: окружење совјетске групације од 600.000 људи у рејону Вјазме, 1941 године; окружење њемачке групе армија (6 армија и главнина 4 тенковске армије) у рејону Стаљинграда; окружење десет њемачких дивизија у рејону Корсун—Шевченског; окружење двадесет и двије њемачке дивизије у рејону Јаши—Кишинјева; окружење 11 и 42 њемачког корпуса у рејону Черкаси; окружење 364 њемачке дивизије у рејону Книна; окружење 97 њемачког корпуса у рејону Илирске Бистрице, итд. Овакав случај имали смо и у најновије вријеме, у рату у Кореји, гдје су, децембра мјесеца 1950 године, америчке снаге (7 дивизија, 1 морнаричка дивизија и дјелови 10 корпуса) биле окружене од стране кинеских и сјевернокорејских снага.

Крајњи исход борбе у окружењу споменутих оперативних групација, као и низа овдје ненаведених, био је различит. Неке од њих успјешно су се бориле, дуже или краће вријеме, да би се затим успјешно пробиле из окружења. Такав је случај био са: 67 совјетском дивизијом у рејону Новгорода 1941 године; 7 њемачком армијом у Нормандији 1944 године; 11 и 42 ње-

мачким корпусом у Украјини; 101 америчком ваздушно-десантном дивизијом у рејону Бастоње; 1 њемачком тенковском армијом у рејону Каменск—Подолског; 6 славонским корпусом НОВЈ у рејону Папука 1944 године, итд. Неке групације су се бориле у окружењу извјесно вријеме, а затим су биле потпуно уништене, односно заробљене, на примјер: њемачка групација фон Паулуса код Стаљинграда, њемачке групације у рејону Јаши—Кишињева и Витебска, совјетска групација у рејону Вјазме, њемачка 364 дивизија у Книну, итд. Најзад, неке окружене групације биле су дјелимично уништене, док су извјесни њихови дјелови успјели да се пробију из окружења, као на примјер: 19 совјетска дивизија у рејону Туле 1942 године, њемачка групација јачине 5 дивизија у рејону Мостара 1944 године, 2 крајишки партизански одред 1942 године, итд.

Већ и овако непотпуна слика борби оперативних групација у окружењу показује да је карактер савременог ратовања, односно измјењене особине савремених армија, изазвао извјесне промјене у погледу крајњег исхода тих борби.

Које су то промјене?

До овога рата владало је мишљење¹⁾ да окружење неке групације значи исто што и њено уништење. Искуство прошлог рата, као што смо видјели у основи побија то мишљење.

У ранијим ратовима окружене групације биле су уништаване или заробљаване за релативно кратко вријеме. Међутим, у прошлом рату оне су показале много већу отпорност у борби у условима окружења, тако да су се бориле недељама, па и мјесецима, без обзира на то какав је био крајњи исход те борбе.²⁾

Детаљнијом анализом сваког наведеног случаја борбе у окружењу може се доћи до закључка да многе групације нису морале да буду окружене, без обзира на то што велика покретљивост, масовност и убојна моћ армије у савременим условима много лакше омогућавају окружавање великих групација него што је то раније било.

Осим тога, детаљније изучавање сваког конкретног случаја **неуспјешне борбе у окружењу** показује да су крајњи резултати у неким од тих случајева, без обзира на све тешкоће које носи у себи таква борба, могли да буду много повољнији за окруженог, само да су више команде ван окружења правилније руководиле окруженим снагама у оперативно-стратемском погледу и да су команде у окружењу вршиле правилну и вешту оперативно-тактичку употребу окружених снага.

Поставља се питање: које су основне особине савремене борбе у окружењу, који моменти олакшавају борбу и пружају више услова за њен успјешан исход и како треба дејствовати да би је окружена групација завршила у своју корист?

¹⁾ Види: Henry D. Lind: „Пробој из окружења“ — Military Review, св. XXXI, број 3, јуни 1951 године.

²⁾ Види приложу „Упоредну таблицу“.

У овом чланку покушаћемо да у најгрубљим цртама дамо одговоре на ова питања, разматрајући углавном најтипичније случајеве окружења, тј. кад је нека групација окружена после одбране неког операциског правца или објекта у саставу непрекидног фронта.

Одлике борбе у окружењу

У приложеној „Упоредној табlici“ (у коју су унијети само неки најпознатији примјери борбе у окружењу) може се видјети неколико заједничких основних карактеристика за све случајеве борби у окружењу у прошлом рату. Прије свега, из ове таблице се види да су окружаване веће или мање групације **свих ратујућих армија**. Према томе, неоправдано је што се у војно-стручној литератури неких великих армија (њемачке и совјетске) покушава да прикаже да су једино оне изводиле успјешне маневре за окружење, преглутујући сопствене неуспјехе. Из таблице се такође види да су у свим наведеним случајевима снаге које окружавају биле углавном три пута јаче од окружених снага. То значи да се, заправо, ниједна ратујућа армија, без обзира на њену моћ, техничку опремљеност и вјештину, не може посебно хвалити — а тога има особито код Руса — да је успјела да понови познати класичан успјех Ханибала код Кане. Чињеница да су неке окружене групације при таквом односу снага биле уништене, док су друге успјеле да се потпуно или дјелимично пробију из окружења, говори о разном степену вјештине и упорности команди окружених и окружавајућих јединица.

Из приложене „Упоредне таблице“, такођер, видимо да у савременим условима оперативна групација почиње борбу у окружењу на просторији приближно 100 x 70 км. Ова чињеница значи да окружена групација има довољно простора за развијање свог кружног борбеног поретка, као и за маневар својим резервама — а то су два основна услова да се пружи успјешан отпор притиску и надирању окружавајућег.

У тијесној вези са тим оперативним размјерама окружене просторије стоји и вријеме трајања борбе у окружењу. Наведени примјери показују да је опће вријеме трајања борбе у условима окружења било различито — од 5 до 75 дана, што је зависило од низа других фактора. Ипак, средње опће вријеме трајања ових борби креће се око 25 дана (у оперативном окружењу око 10 дана, у тактичком окружењу око 5 дана). Ови подаци указују на то да у савременим условима окружена групација може да издржи борбу управо толико колико је претпостављеној команди ван окружења довољно да, уз остале повољне услове, изврши противудар, односно противофанзиву и да, на тај начин, не само помогне својом интервенцијом борбу окружене групације, него и да просторију коју ова држи користи као један од ослонаца за своја даља дејства.

Напокон, из предзадње рубрике приложене „Упоредне таблице“ види се да је окружена групација завршавала борбу потпуним или дјелимичним пробојем из окружења или је била ликвидирана. До ликвидације је долазило обично онда када су размјере окружене просторије сведене на површину пречника од приближно 25 км. Ово је сасвим разумљиво, кад се знаде да домет основне масе артиљерије окружавајућег износи око 15 км и да, према

У П О Р Е Д Н А

Важнијих операција и борби оперативних групација

Редни број	Назив операције	Трајање операције у данима до уништења окружене групације или њеног пробоја из окружења	Трајање дејства окружене групације (у данима)		
			у оперативном окружењу	у тактичком окружењу	у току извршења пробоја или док је дефинитивно ликвидирана
1	Њемачка офанзива „Вајс 2“ (Четврта непријатељска офанзива)	43 (9. 2—23. 3. 1943)	22 (9. 2—3. 3. 1943)	6 (3. 3—8. 3. 1943)	15 (8. 3—23. 3. 1943)
2	Њемачка офанзива „Шварц“ (Пета непријатељска офанзива)	36 (16. 5—20. 6. 1943)	11 (16. 5—27. 5. 1943)	5 (27. 5—1. 6. 1943)	20 (1. 6—20. 7. 1943)
3	Непријатељска офанзива на Козари (Борба у окружењу Другог крајишког партизанског одреда)	34 (14. 6—16. 7. 1942)	16 (14. 6—29. 6. 1942)	18 (29. 6—16. 7. 1942)	—
4	Книнска офанзива (Борба у окружењу њемачке 364 пјешадиске дивизије)	11 (25. 11—5. 12. 1944)	—	9 (25. 11—3. 12. 1944)	2 (4.—5. 12. 1944)
5	Илирско-бистричка операција 4 Армије ЈА (Борба у окружењу 97 њемачког армиског корпуса)	14 (24. 4—8. 5. 1945)	4 (27. 4—30. 4. 1945)	6 (1. 5—6. 5. 1945)	2 (6. 5—8. 5. 1945)
6	Стаљинградска операција (Борба у окружењу 6 и 4 њемачке тенковске армије)	75 (19. 11. 1942—2. 2. 1943)	55 (23. 11. 1942—17. 1. 1943)	9 (18. 1—26. 1. 1943)	7 (27. 1—2. 2. 1943)
7	Корсуњ-Шевченковска операција	20 (29. 1—17. 2. 1944)	7 (3. 2—9. 2. 1944)	5 (9. 2—14. 2. 1944)	3 (15. 2—17. 2. 1944)
8	Борба у окружењу њемачке 1 тенковске армије	36 (31. 3—6. 4. 1944)	4 (24. 3—27. 3. 1944)	—	9 (28. 3—6. 4. 1944)
9	Јаши-Кишињевска операција	14 (20. 8—3. 9. 1944)	4 (24. 8—27. 8. 1944)	4 (28. 8—31. 8. 1944)	3 (1. 9—3. 9. 1944)
10	Бобрујска операција	6 (24. 6—29. 7. 1944)	—	3 (27. 6—29. 6. 1944)	3 (27. 6—29. 6. 1944)
11	Витепска операција	5 (23. 6—27. 6. 1944)	2 (25. 6—26. 6. 1944)	2 (26. 6—27. 6. 1944)	—
12	Борба у окружењу 101 америчке ваздушнодесантне дивизије	23	—	7	4
13	Борба у окружењу америчке оперативне групе у рејону Чосон	14 (30. 11—13. 12. 1950)	4 (3. 12—6. 12. 1950)	3 (7. 12—9. 12. 1950)	4 (9. 12—13. 12. 1950)

Т А Б Л И Ц А

у условима окружења у Другом свјетском рату

Јачина окру- жених снага (у дивизи- јама)	Јачина окру- жујућих сна- га (у дивизи- јама)	Просјечни бројни однос окружавају- ћих према о- круженим снагама	Размјера окруженог рејона		Крајњи резултат борбе (за окружену групаацију)
			у почетку оперативног окружења	у почетку про- боја из окру- жења или у мо- менту капиту- лације окру- жене групаације	
5	11	3 : 1	140 x 120	30 x 25	Успјешно се пробила из окружења
5	12	5 : 1	120 x 70	55 x 20	Успјешно се пробила из окружења
4.000 бораца	40.000 војника	10 : 1	80 x 40	16 x 10	Дјелимично се проби- ла из окружења
1	4	4 : 1	Одмах је створено тактичко окружење	30 x 20	Ликвидирана (зароб- љена или уништена)
3	10	3 : 1	60 x 50	25 x 12	Ликвидирана (зароб- љена или уништена)
22	⁶⁰ (Несигурни подаци)	3 : 1	120 x 100	25 x 25	Ликвидирана (зароб- љена или уништена)
10	³⁰ исто	3 : 1	100 x 65	20 x 15	Ликвидирана (зароб- љена или уништена)
8	23	2,5 : 1	70 x 65	45 x 30	Успјешно се пробила из окружења
22	⁶⁶ (Несигурни подаци)	3 : 1	110 x 80	30 x 20	Успјешно се пробила из окружења
5	Нема података	Нема података	Одмах је ство- рено тактич- ко окружење	25 x 15	Ликвидирана (зароб- љена или уништена)
5	Нема података	Нема података	40 x 35	Нема података	Ликвидирана
1	3	3 : 1	Одмах је ство- рено тактич- ко окружење	—	Главнина се пробила из окружења
4	¹¹ (Несигурни подаци)	2,5 : 1	70 x 55	Нема података	Главнина се пробила из окружења

томе, при оваквим размјерама окружена просторија нема, тако рећи, ни стопе земље која не би могла бити тучена концентричном ватром непријатеља. Разумљиво је да је у таквим условима немогућ даљи организовани отпор. Другим ријечима, то је за окруженога крајњи моменат кад треба да се пробије из окружења.

Основни објективни моменти који, у савременим условима, олакшавају борбу у окружењу јесу:

1. — **Извиђање.** Савремена авијација, нарочито специјална извиђачка авијација, разне врсте радара, радиолокације, радиопелегација и разна друга акустичка и оптичка средства извиђања, знатно олакшавају окруженој групацији да благовремено открије намјере и дејства окружавајућих непријатељских снага. На основу података добијених извиђањем окружена групација је у могућности не само да избјегне непријатељска тактичко-оперативна изненађења, већ и да своје противмјере тако подеси да изненади непријатеља. До Другог свјетског рата, а раније још и више, окружавајући је могао да довлочи из дубине нове снаге на било који отсјек окруженог фронта и да дуж њега врши прегрупације за уништење окруженог. Окружени о овоме, обично, није ништа знао, или, уколико је сазнавао, било је касно, а подаци су били непотпуни. Такав је случај био са аустриском армијом генерала Мака, код Улма 1805 године, коју је Наполеон окружио и заробио, извршивши претходно све потребне припреме, о којима је генерал Мак врло мало знао. Сличан случај био је 1914 године код Таненберга са 1 руском армијом генерала Рененкампа. Са тешкоћама извиђања, у овом погледу, бориле су се и јединице НОВ и ПОЈ, услед недостатака горе поменутих техничких средстава, али су оне, у нашим специфичним условима, савлађиване широко разгранатом агентурно-обавјештајном службом.

Може се примјетити да и онај који окружује исто тако користи постојеће тековине технике, те, према томе, однос остаје исти. То је истина, али је то коришћење техничких средстава ипак релативно. Онај који окружава зна, а знао је и раније без особитих техничких средстава, гдје се окружени налази и колике су му, отприлике, снаге; а окружени зна (а знао је и раније) да је окружен. Он може да зна и какве га снаге непосредно окружују. Међутим, за успјешну борбу у окружењу окруженом је битно да сазна: када, откуда, на који дио кружног фронта и какве снаге и средства непријатељ привлачи из дубине; на ком сектору кружног фронта врши концентрацију ради претварања оперативног окружења у тактичко, итд. — а све то, без савремених техничких средстава, окружени тешко може да сазна на вријеме и у оној мјери у којој му је то потребно.

2. — **Снабдјевање трупа и евакуација рањеника.** Окружена групација прије Другог свјетског рата морала је да рачуна само са оним снагама и средствима која су се у моменту окружења нашла код ње. У савременим условима, захваљујући развоју транспортне авијације, ово није случај. Иако ова авијација није у стању да у потпуности замијени нормално снабдјевање и евакуацију сувоземним средствима, ипак њена помоћ има огроман значај за окруженог. Дејство транспортне авијације позитивно се одражава и на морал окружених трупа; оно омогућава повишење ватрене моћи и маневарске способности окруженог; растерећује га од рањеника и омогућује временско про-

дужење борбе у окружењу, што је од особитог значаја не само за окружену групацију, него и за њену претпостављену команду. Захваљујући, поред осталог, баш транспортној авијацији, окружена групација може успјешно да води борбу неколико недеља, па чак и мјесеци. Другим ријечима, то значи да је окружена групација способна да одржи одређени рејон толико дуго колико је претпостављеној команди потребно да стабилизује свој одбранбени фронт на новој линији, или да изврши противудар (противофанзиву) у циљу успостављања ранијег предњег краја. При овоме, претпостављена команда се, често, ослања баш на окружени рејон, помажући истовремено окруженој групацији да се пробије из обруча.

У току НОР-а, до 1943 године, снабдјевање трупа у оперативном окружењу, у нашим специјалним условима, вршено је са терена, а питање евакуације рањеника рјешавано је њиховим скривањем у подземне бункере или код симпатизера наше борбе, а у неким случајевима ношени су са јединицама. Поред овога, од 1943 године, коришћена је и помоћ савезничке транспортне авијације.

3. — **Командовање и веза.** Са појавом, развојем и усавршавањем радиосредстава и авијације, нарочито специјалне авијације за везу, готово је потпуно ријешено питање непрекидне и стабилне везе између команде окружених снага и више команде ван окружења. Тиме је практично и нестало старог појма окружења у смислу тоталне изолације окруженог. У прошлости је, међутим, отсуство везе окружених снага са снагама ван окружења било једно од разлога релативно брзе капитулације окружених снага. Неизвјесност, а у вези с тим и извјесна бесперспективност окружених снага, немогућност благовремених информација и издавања потребних директива за координирано дејство снага у окружењу и изван њега, доводили су до капитулације окружених снага прије но што би их непријатељ својим дејством стварно присилио на то. Класичан примјер за ово јесте капитулација 1 руске армије код Таненберга 1914 године.

4. — **Масовност и покретљивост савремених армија,** без сумње, омогућавају релативно брзе и довољно снажне интервенције снага ван окружења у циљу деблокарања окружене групације. Разумије се да, на примјер, Теренције Варон код Кане, па ни генерал Мак код Улма, нису могли да рачунају с овим моментом, који значи не само материјалну, него, исто тако, и моралну помоћ и подршку окруженом.

На крају, ваља поменути још један објективни момент који, додуше, не олакшава савремену борбу у окружењу, већ даје могућност да се таква борба избјегне, а произлази из опћег карактера савремених операција. Борба окружене оперативне групације, у савременим условима, не чини посебну, пуну, самосталну операцију, већ специфичну етапу неке раније започете одбранбене, односно нападне, операције. Према искуству из прошлог рата оперативне групације нису никада окружаване изненада, одједном, него је томе редовно претходио читав низ обостраних борбених дејстава. Узмимо за примјер једну армију која се брани по принципима позиционе одбране. Да би окружио ту армију нападач мора да пробије њен одбранбени фронт, да наруши систем њене тактичке и оперативне одбране, да изврши оперативни пробој на једном или на оба њена крила и, најзад, да низом битака обезбје-

ђује клинове свога пробоја, док се њихови врхови (пробојних колона) не споје у браниочевој оперативној позадини, јер ће тек тада бити постигнуто оперативно окружење. С друге стране, армија у одбрани истовремено предузима читав низ противмјера, почевши од упорне одбране свог предњег краја, па преко најситнијих тактичких противнапада до противудара оперативних (армиских, фронтовских) резерви. Тек онда, ако не успију те противмјере, нападач ће успјети да заврши оперативно окружење.³⁾

Тај процес обостраних напрезања трајао је у условима Другог свјетског рата обично 3—4 дана. Тако је, на примјер, 9 финској дивизији у Руско-финском рату 1939/40 године било потребно 3 дана док је окружила 163 совјетску дивизију код Суомусалмија; 2, 4 и 9 њемачкој армији са двије тенковске групе (десна РГ Нергер и лијева РГ Хот) било је потребно 4 дана за окружење совјетске групације од 600.000 људи код Вјазме 1941 године; у Стаљинградској операцији снагама Црвене армије било је потребно 4 дана да пробију њемачку линију фронта и сву тактичко-оперативну дубину одбране да би се у рејону Калач завршило оперативно окружење фон Паулусове групације; у Корсуњ-Шевченковској операцији тај процес трајао 4 дана; у Јаши-Кишињевској операцији 4 дана; у Витебској 3 дана, итд.

Овај моменат треба нарочито истаћи због тога што се из наведених примјера види да до борбе у окружењу није морало доћи, односно да су снаге којима је пријетило окружење имале довољно времена да га избјегну. Друга је ствар што је у већини поменутих случајева претпостављена команда одлучила другачије, тј. тим снагама дала такав задатак који их је нужно довео у ситуацију да буду окружене и да се боре у окружењу.

И тако, док савремена техника омогућава да се брже и ефикасније достигне оперативно окружење, дотле та иста техника, као и основне карактеристике савремене армије, олакшавају окруженом вођење борбе у условима окружења. Рјешењем, односно упрошћавањем, тако важних питања, као што су: извиђање, веза, командовање, маневар, брза интервенција деблокирајућих снага, снабдјевање и евакуација, порасле су могућности успјешног вођења борбе у окружењу, а повећале су се и могућности за успјешно извршење оних задатака који се постављају пред окружену групацију.

Па, ипак, поред свих тих објективних олакшица, борба у окружењу остаје и даље један од најтежих и најсложенијих видова. Особите потешкоће стварају неколико објективних момената који ће, углавном, остати непромјењени док буде борби у окружењу. Навешћемо само најважније. Прије свега, окружена групација губи могућност непосредне сухоземне везе са својом вишом командом, услијед чега се битно нарушава нормално и непосредно

³⁾ Сматра се да је оперативно окружење онда изведено кад трупе окружавајућег пресеку саобраћајне комуникације по фронту и дубини између окружене групације и осталих снага непријатеља ван окружења.

Тактичко окружење достигнуто је онда кад се читав простор окруженог може тући основном масом артиљерије окружавајућег и кад су јединице, које су извршиле окружење, оформиле непрекидни фронт који обезбеђује повезаност њихове пјешадиске ватре и непосредно тактичко садејство.

Ради потпунијег разумијевања овог питања препоручује се чланак пуковника Колба „Операције за окружење кроз историју“, „Војно дело“, број 1/1951, страна 96 — 100.

снабдевање и евакуација — што ни транспортна авијација не може у потпуности да отклони (а често је и нема или не може да дејствује услед атмосферских непогода). Ове околности повлаче за собом читав низ тешкоћа: захтјева се максимална економија утрошка муниције, горива и хране, што у даљој конзеквенци значи слабење физичке кондиције људства, слабење ватрене моћи трупа, смањење маневарске способности моторизованих јединица, оптерећење с рањеницима, итд. Ово, с једне стране, кочи маневровање окружених снага и тражи изванредно обезбеђење и повишен расход снага, а с друге стране, доводи до смањења губитака код непријатеља, повишења морала његових трупа, и тсл.

Линија фронта окружене групације редовно се 2—3 пута повећава у односу на одбранбену линију коју је имала пре окружења. Ово изазива смањење тактичке и оперативне густине, што може да доведе до сличних посљедица као што је то горе изложено.

Пошто је окружена групација лишена могућности непосредног садејства са снагама ван оружења, опада онај познати изванредни квалитет који произлази из садејства (јер је, напримјер укупан ефекат дејства двају корпуса већи ако садејствују, него збир њихових дејстава, ако дејствују сваки за себе).

Даље усавршавање материјалног дијела армија може врло мало измијенити озбиљност ових момената у корист окруженог. Зато овим објективним и потово неотклоњивим тешкоћама ваља супротставити субјективне квалитете личног састава који се овако могу формулисати: солидно познавање начела борбе у окружењу и вјештина руководећег састава у организацији и руковођењу овом борбом, затим темељита практична увјежбаност трупа и њихов висок морал за борбу у овим условима.

Најважнији услови за успјешну борбу у окружењу

Према искуствима из прошлог рата, а с обзиром на задатке који се могу поставити пред окружену групацију, сви случајеви борбе у окружењу могу се подијелити на двије основне групе. У неким случајевима одређене снаге треба да изврше неки задатак **по сваку цијену**, тј. и по цијену окружења, док је у другим случајевима извјесна групација окружена, углавном, због надмоћности непријатељских снага и вјештине његовог командовања. У првом случају у већој мјери је наглашена воља, тј. одлука више команде, у којој може бити изричито наглашено с каквим циљем се прима борба у окружењу. У овом случају поједине групације обично могу добити слиједећи задатак: задржати одређени оперативно-стратемски објекат или рејон (неки индустриски басен, комуникациски чвор, мостобран, итд.) до извршења противудара или противофанзиве снага ван окружења; или: максималном активношћу и упорношћу везати за себе што веће непријатељске снаге и за што дуже вријеме (или до одређеног вријемена), а затим се пробити из окружења у правцу главнине снага ван окружења или у непријатељску позадину, итд. У другом случају, тј. кад окружена групација нема неки специјални задатак, њезин је основни задатак да се што прије пробије из окружења и споји са осталим снагама.

У сваком случају, сматра се да је нека борба у окружењу успјешно изведена ако је окружена групација изишла из окружења у таквом стању да је, последице незнатне попуне у људству и материјалу и последице потребног одмора и сређивања, способна за извршење нових задатака.

Рјешење да се нека окружена оперативна групација потпуно жртвује ради „виших“ оперативно-стратешких циљева (а и таквих је случајева било у прошлом рату, особито на страни Немаца), по нашем мишљењу, бар за малу земљу, није оправдано.

Разматраћемо први случај, тј. кад окружена групација има неки специјалан задатак, везан с борбом у окружењу.

Мјесто и улога више команде. Први и основни услов за успјешну борбу у окружењу свакако је реална оцјена ситуације од стране оне више команде (првопретпостављене команде ван окружења) која доноси одлуку да се нека групација бори у окружењу. Кроз ту оцјену треба дати јасан одговор на слиједећа питања:

— како ће се задржавање одређених непријатељских снага око окружене групације одразити на опћи темпо његовог наступања и на стабилизацију нове одбранбене линије?

— може ли и када виша команда да изврши противудар или да пређе у противофанзиву и да ли ће снаге које се упуштају у борбу у окружењу моћи да издрже до тог момента?

— какву ће улогу одиграти у претстојећим противдејствима просторија (објекат) коју треба да држи и брани окружена армија до почетка тих противдејстава?

— како ће борба групације у окружењу утицати на развој противудара (проливофанзиве) снага ван окружења?

— какву помоћ може да пружи претпостављена команда при њеном пробоју из окружења, ако циљ борбе у окружењу није био да се задржи неки рејон као одлучујући за даљи развој претстојећег противудара или противофанзиве?

У сваком случају, одлука више команде за успјешно вођење борбе окружене групације мора бити тијесно повезана са стварним могућностима те групације и претстојећим намјерама више команде и њеним реалним могућностима. Поред осталог, одлука више команде треба да обезбједи ефикасну помоћ окруженој групацији, односно да кроз експлоатацију њене борбе оствари своје намјере.

Анализа борби у окружењу њемачке групације у рејону Стаљинграда, Јаши-Кишињева, Бобрујска и других, показује да је нереална оцјена стратешко-оперативне ситуације, од стране њемачке Врховне команде, довела до погрешних одлука и погрешног постављања циљева и задатака тим групацијама. Резултат сви тих борби био је уништење поменутих њемачких групација од стране јединица Црвене армије, без обзира на то што су се окружени њемачки пукови, дивизије и армије упорно борили и, у већини случајева, тактички и оперативно, углавном, правилно дејствовали. Битне стратешко-оперативне омашке не могу се исправити ни најбољом тактиком или оперативном вјештином потчињених, у овом случају окружених јединица.

Обратно, гдје је процјена више команде била реална, ту се борба у окружењу, уз остале повољне услове за окруженог, показала успјешном. Тако су се успјешно завршиле следеће борбе у окружењу: 62 совјетске армије у Стаљинграду 1942 године; 23, 42 и 55 совјетске армије у рејону Лењинграда од 1941 до 1944 године; 101 ваздушнодесантне америчке дивизије у Бастоњу 1944 године; 1 њемачке тенковске армије у рејону сјеверно од Хотина 1944 године; 7 пјешадиске и 1 морнаричке дивизије и дијелова 10 америчког корпуса у Сјеверној Кореји.

Но, реална оцјена и адекватна одлука претпостављене команде и њене накнадне интервенције (помоћ) окруженим снагама само су један од услова успјешне борбе у окружењу. Све остале услове, међутим, дужна је да створи сама окружена групација.

Активна дејства окружене групације и маневар по унутрашњим оперативним правцима. Да би обезбједила успјешну борбу, окружена групација мора да настоји да што прије преузме иницијативу од непријатеља. У том циљу она треба, још од самог почетка окружења, да предузима активна дејства, која треба да буду логичан продужетак оних мјера које су предузете прије самог окружења.

Мјере које предузима окружени и облици у којима се испољава његова активност, могу бити врло различити. Искуство из прошлог рата показало је да главну пажњу треба обратити на неколико основних момената.

Чим је опасност од окружења постала очигледна, јединица или групација којој та опасност пријети дужна је да, последије извршених противнапада и противудара, својим резервама посједне и на брзу руку утврди оне тачке на крилима и у својој позадини које јој, за први момент, гарантују тактичко-оперативну стабилност од налета непријатељских покретних група и колона које су предвиђане за извршење оперативног окружења. Конкретно, то значи: прије него што је оперативно окружење сасвим завршено, треба затворити оне комуникације, односно правце, који са бокова и из позадине воде ка центру њеног борбеног распореда. На тај начин, непријатељ се спречава да се покретним колонама укљини у тај распоред. Ако је ова мјера већ раније планирана и благовремено извршена, и ако окружене јединице које затварају те комуникације, односно правце, покажу потребну упорност и активност у одбрани, тада прве колоне окружавајућег (група за пробој и окружавање), које су имале задатак да расцијепе борбени поредак окруженог, редовно морају привремено прећи у одбрану, сачекати прикупљање осталих снага и припремити се за планско наступање у циљу претварања оперативног окружења у тактичко, односно у циљу уништења окруженог.

Тако је, на примјер, захваљујући благовремено предузетим мјерама ове врсте, 1 њемачка тенковска армија, 24 марта 1944 године, успјела да спречи нагло надирање покретних група совјетских армија (4 тенковске и 7 армије) у рејону Каменск-Подолск. Сличан успјех постигли су, 12 фебруара 1944 године, 11 и 42 њемачки корпус у рејону Корсуњ-Черкаси. У оба ова случаја покретне групе совјетских армија, које су извршиле оперативно окружење и покушале да наглим продорима испресијецају њемачке снаге, биле су заустављене на благовремено посједнутим положајима. У првом случају, Руси су почели с планским стезањем обруча тек након два дана, а у

другом — послје четири дана. Захваљујући, поред осталог, правилној реакцији одмах у почетку окружења, њемачке снаге су у оба случаја успјеле да се пробију из окружења.

Сличан случај, истина у нашим специјалним условима, био је и са 4 славонском дивизијом НОВЈ, марта мјесеца 1943 године, када је непријатељ (Њемци, усташе и домобрани), јачине до 30.000 војника, извршио прикривену концентрацију у ширем рејону Славоније (Дарувар, Славонска Пожега, Славонски Брод, Подравска Слатина) и са четири основне колоне кренуо према центру ослобођене територије у намјери да окружи и уништи снаге наше 4 дивизије. Сазнавши за непријатељске намјере, дивизија је посјела кружну линију: с. Велика, Славонски Дреновац, Црни Врх, Равна Гора, са циљем да спријечи нагло непријатељско надирање. Дивизија је у овом потпуно успјела. Непријатељ је заустављен на посједнутој линији и присиљен да се развије, укопа и брани скоро три дана.

Окружене снаге могу добити у времену и тренутно преузети иницијативу зато што окружавајући може одлучити да за окружење и уништење окружене групације остави мање снаге, рецимо, снаге у односу 1 : 1. У том случају окружени има могућност не само да се успјешно бори у окружењу, него и да се пробије из окружења, такорећи гдје хоће и кад хоће. Зато је окружавајући дужан да, послје првог неуспјеха, покретним колонама испресијеца снаге у оперативном окружењу. Ако му то не би пошло за руком, онда треба да се привремено развије, укопа и изврши потребну прегрупацију снага, или да сачека док се прикупе остале снаге предвиђене за окружење, односно, снаге које су раније биле одређене за друге сврхе (развој успјеха, гоњење других дјелова браниоца, формирање такозваног вањског фронта, итд.). У сваком случају, окружени добија у времену које, наравно, треба максимално и свестрано да искористи у циљу утврђивања својих положаја и извршења потребног прегруписавања својих снага, а с обзиром на непријатељско груписање (стварање резерви извлачењем снага и средстава са моментано пасивних отсјека кружног фронта, итд.).

Кад је, напријер, фон Паулусу постало јасно да Хитлер ни по коју цијену не пристаје да се групација од 6 њемачке армије и главнине 4 тенковске армије повуче из рејона Стаљинграда, и поред очевидне опасности од окружења, његов штаб је израдио детаљан план за утврђивање положаја и маневар снага и средстава за случај борбе у окружењу. И заиста, без обзира на то што је та њемачка групација коначно уништена, односно заробљена кривицом Хитлерове тврдоглаве и неправилне одлуке оперативно-стратемске ситуације, чињеница је да се борила у окружењу 75 дана (односно 34 дана, рачунајући од момента када су снаге совјетског Донског и Југозападног фронта на њу обратиле главну пажњу). Оваква упорност постигнута је захваљујући, поред осталог, правилном избору и посједању положаја за отпор и вјештом маневру резервама. Од почетка оперативног окружења до пред сам свршетак борбе у тактичком окружењу, тј. до капитулације њемачке групације, ниједна руска колона није успјела да се уклени и пресјече борбени поредак те групације.

Озбиљни успјеси у борби за иницијативу, а самим тим и за успјешну борбу у окружењу уопће, постижу се оперативним маскирањем у окруженом

рејону и демонстративним нападима које нарочито треба практиковати у почетку оперативног окружења, тј. док окружавајући још није оформио чврсту кружну линију фронта и стабилизовао свој борбени поредак. Искуство је показало да су те демонстрације нарочито успјешне ако се изводе на оним отсјецима кружног фронта за које непријатељ може претпостављати да ће их окружени највјероватније користити за пробој из окружења. Врло поучан примјер овакве активности у условима окружења претстављају дејства поменуте 1 њемачке тенковске армије. Свестрано оперативно маскирање, нарочито покрети великих размјера, у циљу заваривања непријатеља, као и демонстративни напад, од самог почетка борбе у окружењу вршени су на основу јединственог плана команде те армије. Ове мјере унијеле су забуну у совјетске команде 4 тенковске и 7 армије, које су изгубиле два дана док су коначно оцијениле на ком отсјеку кружног фронта треба сконцентрисати главне снаге да би се окруженим снагама спријечило пробој из окружења.

Што се тиче маневра резервама, окружена групација се, у извјесном погледу, налази у бољем положају од окружавајућих снага. Она, наиме, врши маневар по унутрашњим операциским правцима који су најчешће два-три пута краћи од спољних операциских праваца.

Ако просторија, на којој се налази групација у оперативном окружењу, обухвата површину са пречником од око 70—100 км,¹⁾ онда снаге предвиђене за маневар могу извршити сваки поједини маневар једним маршем у току једне ноћи. Ова чињеница дозвољава окруженом да релативно брзо организује и оствари све мјере које су везане за извршење предвиђеног маневра и да, у сразмерно кратком року, изврши противулар својим резервама на било ком дијелу кружног фронта.

При маневровању по унутрашњим правцима, поред конкретних циљева и задатака који се постављају одређеним снагама, у идеји сваког маневра треба да буде садржан опћи циљ групације, тј. да се сачува жива снага и техника и задржи окружена просторија до момента изласка из окружења, односно до спајања са јединицама које дејствују ван окружења.

Окружена групација треба да изводи маневар резервама по унапред припремљеним маршрутама брзо, изненадно и прикривено од непријатељског осматрања са земље и из ваздуха. Он треба да се изводи под заштитом мрака, димних завјеса, слабе видљивости, прикривеним земљиштем и под заштитом сопственог ваздухопловства и противавионске артиљерије, ако се њима располаже. Маневар треба да буде добро припремљен, простудиран и спроведен са тачно одређеним циљем. Само се по себи разумије да брзо донесена и јасно формулисана одлука за извршење маневра, у овом или оном правцу, има одлучујући значај за њен успјех. Са доношењем одлуке не треба одуговлачити, јер и непријатељ тежи да што прије изврши тактичко стезање и почесно и коначно уништење окружене групације.

Тешко је прецизирати када и гдје команда окружене групације треба да употреби своје резерве. То увијек зависи од конкретне ситуације. Но, ради опће оријентације, начелно се може рећи да резерве треба употребљавати на оним правцима, односно отсјецима кружног фронта, који имају од-

¹⁾ Види „Упоредну таблицу“.

луђујући значај за оперативно-тактичку стабилност борбеног распореда окружене групације. Непотребни покрети и употреба резерви на мање важним правцима могу довести до врло негативних посљедица: смањења борбене способности маневарских снага, утрошка погонског горива и муниције, губитка времена за поновно прегруписивање снага и стварање нових резерви, а у вези с тим и губитка иницијативе. Искуство је показало да трупе првог ешелона окружене групације у току цијеле борбе воде тешке одбранбене бојеве и да непрекидно траже појачања од претпостављене команде. Зато не треба бити сентименталан према тим тражењима и бацити своје резерве на онај отсјек фронта откуда најприје стигне молба за помоћ, јер то не би било разумно.

Као сјајан примјер умјешног маневра у окружењу могу да послуже дејства 1, 2 и 3 дивизије НОВЈ за вријеме Четврте непријатељске офанзиве („Вајс II“) у фебруару-марту 1943 године. Пет наших дивизија било је окружено од стране једанаест њемачко-италијанских и усташко-четничких дивизија у рејону Сарајево, Мостар, Бос. Петровац. У таквој ситуацији, наш Врховни штаб наредио је да се изврши пробој обруча између Сарајева и Мостара, гдје се на утврђеним положајима налазила италијанска дивизија „Murge“. Наше 1, 2 и 3 дивизија, у току тешких петодневних борби, до ногу су потукле ову италијанску дивизију. Међутим, на правцу Јајце — Прозор, у то исто вријеме наступала је 117 њемачка дивизија, потискујући заштитне дјелове наше 7 дивизије и угрожавала непосредну позадину 1, 2 и 3 дивизије. Тада је Маршал Тито донео познату одлуку да снагама 1 и 2 дивизије у оштром заокрету за 180° нанесе обухватни удар 117 њемачкој дивизији. Послије петодневних борби ова њемачка дивизија била је разбијена и одбачена 50 км на сјеверозапад. Али борба са 117 њемачком дивизијом није била још ни завршена, а Немци су из Сарајева упутили 118 дивизију у правцу ранијих положаја италијанске дивизије „Murge“. Против 118 њемачке дивизије бачена је наша 3 дивизија (резерва Врховног штаба) која је у току жестоких тродневних борби потиснула Немце за 80 км у правцу Сарајева.

На тај начин је наш Врховни штаб, умјешним маневром својих снага, држећи иницијативу у својим рукама, почесно потукао четири пута јачег непријатеља и послије 40 дана борби у окружењу (од 9 фебруара до 23 марта) завршио успјешан пробој из окружења.

Обезбјеђење слободe маневра. Размјера оперативне просторије коју посједа окружена групација. Оперативне и тактичке густине. Активност окружене групације првенствено зависи од држања довољно пространих рејона који јој омогућавају релативну слободу маневровања у окружењу. Под релативном слободом маневра у окружењу подразумевамо такве покрете резерви, које нападач не може спријечити концентрацијом ватре главнине артиљерије. Другим ријечима, полупречник окружене просторије треба да буде већи од домета савремене артиљерије.

Ради лакшег разматрања овог питања узећемо један школски примјер. Претпоставимо да је окружена групација (од три корпуса, по три дивизије) добила задатак да у позиционој одбрани брани фронт ширине 100 км, са дубином одбранбеног појаса од 50—60 км (колико обично износи у савременим условима) и да је окружена на раније изложени начин (који је у прошлост свјетском рату заиста био најчешћи). У том случају окружена просторија

ове армије у почетној фази окружења имала би отприлике 80 x 50 км. Ако погледамо приложену „Упоредну таблицу“, видјећемо да су сви окружени рејони, у почетној фази оперативног окружења, били приближно таквих размјера. Разумије се само по себи да су, у пракси, почетне размјере окруженог веће или мање од горе наведених средњих цифара, што, у првом реду, зависи од састава групације која се брани у окружењу. Осим тога, почетне размјере окружене просторије зависе и од карактера земљишта на коме се окружена групација бранила прије окружења — на примјер у брдским условима биће веће него у равници.

Према горњем примјеру, пречник окружене просторије износио би просјечно око 75 км. Ако имамо у виду да ефикасан домет главнине савремене артиљерије не прелази 15 км, онда окружена армија у почетној фази располаже рејоном размјера 50 x 20 км (или просјечно 35 x 35 км), који је ван домета артиљеријске ватре нападача и који, према томе, претставља слободну зону за смјештај резерви окружене армије и њених позадинских установа и јединица, а, исто тако, и нетучени простор за слободу маневра армиских резерви у било којој правцу општег кружног фронта. Према томе, слобода маневра је довољно обезбјеђена.

Фронт окружене армије, према горњем примјеру, износи око 200 км, или два пута више него што га је армија имала у почетку одбранбене операције. На таквом фронту армија може да створи оперативну густину: по једну стрељачку дивизију на 22 км фронта, или слиједиће тактичке густине на 1 км фронта: по 0,4 батаљона; 5—6 артиљеријских оруђа (урачунати и бацачи); 3—4 противтенковска оруђа и 0,3 инжењерске чете. Ако узмемо у обзир да окружена армија треба да има у својој резерви бар једну дивизију, онда се наведене густине на предњем крају унеколико морају смањити. На први поглед долазимо до закључка да су ове густине при овако широком кружном фронту толико мале да ни издалека не гарантују потребну стабилност. Међутим, ако се има у виду да, нарочито у почетку окружења, ни нападач није у стању да привуче такве снаге какве је имао при пробоју фронта, онда се наш закључак мора битно промијенити. Из приложене „Упоредне таблице“ види се да су поједине окружене групације, на кружним фронтима оваквих и сличних размјера и при овако смањеним густинама, водиле успјешне борбе од 5—20 дана, што је најбољи доказ да је то могуће.

Поред изложеног, треба имати у виду да нападач који врши окружавање не напада дуж читавог фронта равномерно распоређеним снагама, већ их концентрише на неколико најподеснијих праваца у циљу што бржег надирања према центру окружене просторије, дробљења и почесног ликвидирања окружених снага. Према томе, окружена армија треба, још у почетку самог окружења, да извуче што веће резерве ради парирања нападачевих акција на најугроженијим отсјесима.

Ако имамо у виду да један стрељачки батаљон у одбрани на широком фронту може да брани отсјек до 5 км ширине са међупросторима између батаљона од 2—3 км који се бране митраљеском и минобацачком ватром, онда је за читав кружни фронт од 200 км довољно на предњем крају 6 дивизија, односно 2 корпуса, од којих сваки може да има по једну дивизију у својој резерви. Остале три дивизије, односно један корпус, армија може да држи

у свом другом ешелону, односно у резерви. Али треба имати у виду да ће ријетко на неком земљишту постојати фронт ширине 200 км, а да се, при томе, не би барем једним својим дијелом ослањао на неку природну препреку (ријеку, мочвару, непроходну шуму, планински гребен, и сл.), која сама по себи омогућава да се тај отсјек брани, односно контролише минималним снагама. На тај начин, за окружену армију ствара се могућност да повећа горе наведене густине на осталом дијелу фронта, односно могућност за повећање снага у резерви. Претежни дио нашег домаћег бојишта пружа такве могућности, што потврђује и читаво наше искуство из НОР. Може се речи да није било готово ниједне наше јединице која у најразличитијим предјелима наше земље, у овој или оној борби, користећи услове земљишта, није успјешно бранила поједине отсјеке фронта с релативно врло малим стрелачким снагама и успјешно одбила далеко надмоћнијег непријатеља.

Најзад, имајући у виду да ће нападач у почетку тешко моћи да ангажује два до три пута веће снаге, затим, да он врши напад концентрисаним снагама на три до четири отсјека кружног фронта ширине 30—40 км, окруженој се армији пружа могућност да, ангажовањем својих и корпусних резерви, на сваком угроженом отсјеку повећава оперативну гуситину тако, да једна стрелачка дивизија брани отсјек ширине 5—8 км. Ова густина довољно гарантује стабилност борбеног поретка. Према горе изложеном прорачуну произлази да је окружена армија способна да се сопственим снагама за одређено вријеме бори у таквом оперативном окружењу и да себи обезбеди потребан маневарски простор и стабилност фронта. Ово потврђује низ примјера из Другог свјетског рата. Међутим, пракса прошлог рата показала је и то да су се у процесу борбе, након извјесног вријемена, смањивале размјере окружене просторије и да је окружена армија била принуђена да уступи непријатељу дио посједнутог земљишта. То скраћивање кружног фронта, поред осталог, било је нужно због губитка у људству које трпи окружена групација услед његове физичке преморености и психичке напетости, као и због утрошка муниције и осталог материјала. Али, скраћивање размјера окружене просторије не смије да пређе извјесне границе, тј. границе преко којих би даље скраћивање било опасно за окруженог. Решити које су то минималне границе смањивања претставља најтеже питање за команду окружене армије.

Релативно широки фронт кружне одбране армије, који је браћен слабијим снагама и ватром, даје непријатељу могућност продора на одређеним отсјецима и приморава армију да скраћује свој фронт, али, с друге стране, такво скраћивање фронта смањује нетучену просторију и отежава маневар.

Иако је скраћивање фронта окружене групације повољно зато што повећава густину њеног борбеног поретка и могућност маневра артиљериском ватром, што скраћује вријеме потребно за маневар резервама и што се њиме знатно смањује опасност да окружене армије буду разбијене на дијелове, ипак се због тога могу појавити и врло озбиљне негативне последице. Прије свега, скраћује се и нападачев фронт, а тиме се повећавају и његове густине, олакшава се његов маневар по спољним оперативским правцима и смањује просторија коју нападач не може да туче артиљериском ватром, тако да се тиме знатно отежава и маневар окруженог.

Команда окружене групације рјешаваће за сваки конкретан случај да ли и докле треба продужити борбу на ранијим положајима и када и до које мјере треба уступити непријатељу дио посједнутог земљишта. Начелно, без обзира на све наведене негативне посљедице, боље је да се кружни фронт скрати до одређене мјере, него да се дозволи продор непријатељских групација према центру окруженог рејона.

Степен скраћивања фронта зависи од: борбеног састава окружене групације, стања окружених јединица (у првом реду моралног), карактера земљишта, карактера дејства и форме кружног маневра нападача. Начелно, окружени не смије дозволити скраћивање размјера окружене просторије више од двоструког домета основне масе непријатељске артиљерије како нападач не би претворио оперативно окружење у тактичко. Другим ријечима, то значи да критично минимални пречник окруженог рејона не смије да буде мањи од 30 x 30 км. Ако просјечни пречник окруженог рејона падне испод ове мјере, тада ће окружена армија морати да се пробија из окружења, или ће послје релативно кратког времена бити ликвидирана. Приложена „Упоредна таблица“ потврђује правилност ове тврдње. Тако је, на примјер, Корсуњ-Шевченковска групација Њемаца, јачине девет пјешадиских и једне тенковске дивизије, била разбијена и заробљена када су јој димензије кружног рејона пале на 20 x 25 км. Група од пет њемачких дивизија у рејону Бобрујска капитулирала је када су размјере окружене просторије сведене на 15 x 20 км. У Петој офанзиви, пет дивизија НОВ морало је да се пробија из окружења када је непријатељ успио да смањи окружену просторију на 45 x 20 км, итд.

Садејство у условима окружења. Карактеристика употребе родова војске у окружењу. Борбени поредак окружене групације. С обзиром на разнородни састав савремене армије, питање садејства има утолико већи значај уколико се води тежа борба. Према томе, садејство у условима окружења, најтежем виду борбе, има изванредно велики значај. Ради тога, при вођењу борбе у окружењу, команда окружене групације треба да обезбиједи: садејство окружене групације са снагама више команде ван окружења; садејство између родова војске окружене групације и садејство између појединих елемената борбеног поретка окружене групације.

Садејство између окружених снага и снага ван окружења манифестује се на разне начине. Прије свега, самим тим што окружена групација везује за себе одређени дио нападачевих снага, она умањује темпо његовог наступања, помаже снагама ван окружења да консолидују нову линију одбране, а држањем одређеног рејона ствара услове за каснији прелаз осталих снага у противудар, односно противофанзиву. Тако је, на примјер, 62 совјетска армија, 1942/43 године, својом активном и упорном одбраном у окруженом Стаљинграду, успјела не само да заустави даље надирање њемачке групације под командом фон Паулуса и да у окружењу издржи преко 45 дана, већ и да створи услове за прелаз у противофанзиву.

Уколико је окружена групација упорнија и активнија, утолико ће више непријатељских снага везати за себе и за дуже вријеме, а тиме ће пружити и већу помоћ снагама ван окружења.

С друге стране, активност и упорност снага ван окружења, у савременим условима, у огромној мјери олакшавају борбу окружене групације, јер

онај који окружује мора да одвоји дио својих снага за спољње обезбјеђење операције, чиме се, наравно, растерећује окружена групација. Осим тога, треба имати у виду да данас, захваљујући савременом ваздухопловству и савременим средствима везе, не постоји окружење у пуном смислу ријечи.

Иако помоћ и садејство снага ван окружења долазе до изражаја нарочито у моменту пробоја окружених снага, тај случај нећемо разматрати, пошто је то посебна етапа операције, већ ћемо само изнијети видове и форме те помоћи окруженој групацији.

Ваздухопловство више команде помаже окружену групацију: дотуром муниције, хране и осталог материјала, а понекад и живом силом и ратном техником, затим евакуацијом њених рањеника и болесника и достављањем драгоцених извиђачких података о покретима окружавајућег непријатеља (прегрупација, подилажења из дубине, концентрација на појединим отсјецима фронта итд.).

Борбена авијација снага ван окружења може и непосредно да садејствује са окруженом групацијом кад ова врши крупније противударе својим резервама, кад одбија опасније покушаје нападача да разбије кружни фронт и уклони се у њен борбени поредак.

Окружена групација, са своје стране, садејствује авијацији на тај начин што јој припрема и обезбјеђује аеродроме за слијетање и просторије за спуштање материјала, о чему окружени треба посебно да води рачуна.

Савремена радиосредства везе омогућавају у пуној мјери организацију и остварење садејства између окружених и неокружених снага.

Сама организација садејства између окружене групације и снага ван окружења добрим дијелом пада у дужност претпостављене команде ван окружења, јер она, према својим могућностима и предвиђеном плану, одређује чиме, када и како треба помоћи окруженој групацији. Међутим, садејство између појединих родова војске има много већи значај за окружену групацију, јер она сама рјешава то садејство у цјелини. Због тога се команда окружене групације и њене потчињене команде морају трудити да га организују и спроводе од почетка до краја. Наша четворогодишња пракса показала је да се окружене групације могу успјешно борити и пробијати из окружења без непосредне помоћи споља, као што је то учинила главна оперативна група НОВЈ у Четвртој, или два мјесеца послје тога у Петој непријатељској офанзиви. Повећана активност свих осталих снага НОВ и ПОЈ у то вријеме, по директивама Врховног штаба, не може се сматрати као **непосредна помоћ** окруженој главној оперативној групацији, јер, нити су остале снаге привукле на себе дио непријатељских снага са кружног фронта, нити су, при пробоју главне групације, могле да пруже неку **непосредну помоћ** у смислу обезбјеђења пробоја, прихвата, и сл. Исто тако, самостално, без непосредне помоћи споља, борили су се у окружењу и 4 славонска дивизија 1943 године, 6 славонски корпус 1944 године, итд.

Принципи организације садејства исти су као и у осталим видовима борбе (одбрана, напад, противнапад, противофанзива), само што у условима окружења треба постићи максималну брзину и апсолутну прецизност у сваком детаљу и што то захтјева неизмјерно напрезање свих органа команде армије и потчињених команди.

Из досадашњег излагања већ се могло наслутити да је питање дубине борбеног поретка окружене групације један од основних услова успјеха, тим прије што свака савремена одбрана треба да буде дубоко ешелонирана.

Према искуству из Другог свјетског рата, у периоду успјешног пружања отпора у окружењу, већина групација постројавала је борбени поредак отприлике овако:

— први ешелон: до двије трећине пјешадиских снага;

— други ешелон или општа резерва: до једне трећине укупних пјешадиских снага;

— тенковска резерва: начелно сви исправни тенкови, тј. већа него у позиционој одбрани;

— противтенковске резерве: двије до три, према расположивим противтенковским јединицама;

— неколико покретних одреда за запречавање (ПОЗ);

— артиљериске групе (АГ);

— противавионске артиљериске групе (ПААГ).

Ако бисмо узели раније наведени школски примјер, тј. армију од девет пјешадиских дивизија, она би имала у првом ешелону пет до шест дивизија, а у другом ешелону или опћој резерви три до четири дивизије. Ако се узме у обзир да и корпуси првог ешелона треба да имају до једне трећине снага у другом ешелону, онда се добија пуна слика солидне дубине кружног одбранбеног поретка окружене групације. Овај примјер дат је само ради оријентације и никако се не може сматрати неприкосновеним шаблоном, тим прије што је борба у окружењу врло динамична те се и физиономија борбеног поретка стално мијења. Међутим, команда окружене групације, у сваком случају, треба да се стара да обезбједи такву дубину борбеног поретка и такве резерве, са којима ће моћи успјешно да интервенише на сваком отсјеку кружног фронта гдје се испољи тежиште дејства нападача.

У току борбе команда окружене групације треба да настоји да сваку утрошену резерву на активном дијелу фронта готово истовремено надокнади стварањем нових резерви на рачун пасивних отсјека општег кружног фронта, јер је то један од најважнијих принципа борбе у окружењу.

Први ешелон заузима положај за кружну одбрану бранећи упорно доминирајуће оперативно-тактичке положаје и тачке.

Други ешелон или опћа резерва распоређују се негдје у средини кружне одбране или према најугроженијем правцу. Ако је нападачу успјело да се на одређеном отсјеку фронта укљини у почетни борбени поредак и тиме угрози оперативну стабилност борбеног распореда, команда окружене групације организује и изводи противудар. Противудар се врши другим ешелonom (опћом резервом), у садејству са корпусним резервама (првог ешелона) угроженог отсјека, а евентуално и сусједних отсјека, као и тенковским и противтенковским резервама. Противудар се најчешће врши са циљем да се непријатељ отсјече, окружи и уништи и да се успостави првобитно стање окруженог фронта. Али, пошто непријатељ, готово редовно, **једновремено** наноси ударце на неколико праваца, команда окружене групације мора да ријеша врло тешко питање, наиме, на ком ће правцу употребити свој други ешелон или резерву. Начелно, у датом моменту, други ешелон треба употребити на

најутроженијем правцу и тежити да се ускупно користи за постепену ликвидацију свих непријатељских клинова. Да би се ово постигло, потребно је да снаге првог ешелона окружене групације, које се налазе на мање угроженим правцима, својом крајњом могућношћу задржавају нападача до момента пребацивања резерви на те правце. А у томе се и састоји непосредно и посредно садејство првог и другог ешелона окружене групације.

Опћа резерва, јачине до једне петине снага, која се понекад може формирати поред другог ешелона, употребљава се за паралисање непредвиђених непријатељских напада, као и за уништавање тактичких ваздушних десаната које непријатељ спушта у окружени рејон у циљу бржег дробљења окружене групације. Зато ова резерва, начелно, треба да буде моторизована.

Садејство другог ешелона (опће резерве) са противтенковским и тенковским резервама окружене групације, као и са артиљериским и противавионским артиљериским групама, остварује се на исти начин као и у позиционој одбрани.

Командовање и веза. Опћа сложеност и велике тешкоће борбе у окружењу, као и могућност наглих измјена ситуације на кружном фронту, захтијевају од команде окружене групације и потчињених команди непрекидност увида у ситуацију и њихову чешћу интервенцију него у условима неког другог вида борбених дејстава. Пошто је то врло тешко постићи у условима окружења, од свих органа командовања захтијева се максимално напрезање, а нарочито од обавјештајних органа. У том циљу, обавјештајно-извиђачка служба треба да буде нарочито разграната и експедитивна, а обавјештајни органи обилно снабђевени средствима везе (радиостаницама, брзопокретним курирским средствима, мотоциклима, оклопним аутомобилима, а у крајњој нужди и коњима). Такође треба повећати и број осматрачница на предњем крају и повремено упућивати већи број извиђачких група и извиђачких одреда, нарочито у непријатељску позадину, ван кружног фронта.

Иако су радиостанице основно материјално средство везе и командовања у окружењу, то не значи да жична средства везе не долазе у обзир. Напротив, треба развити што је могуће гушћу жичну мрежу и, поред формацијских средстава, користити све што се нађе у окруженом рејону (сталне линије, сурогати). Идеално развијена жична мрежа у условима окружења има облик паукове мреже у чијем се центру налази команда окружене групације. Овакав систем жичних веза врло је стабилан, јер сам по себи обезбеђује велики број обилазних канала. Најзад, треба споменути да добар дио формацијских радио и жичних средстава везе треба држати у резерви и тиме обезбједити велике потребе веза при извођењу честих противнапада, односно противудара резервама. Главно командно мјесто најстарије команде у окружењу начелно треба смјестити приближно у центар окружене просторије и, по могућности, на тактички недоступном и заштићеном мјесту, тако да се у току борбе мање премјешта. Сва командна мјеста, центре везе и осматрачнице, по могућности, треба што боље утврдити.

На крају, треба додирнути и питање командовања јединицама које су обухваћене окружењем, а које до тог момента нису биле у формацијском саставу окружене групације, као и јединицама које су до окружења биле у њеном органском саставу, али су у процесу оперативног окружења остале из-

ван њега. Ово су у ратној пракси готово редовити случајеви и ријетко кад ће се десити да једна групација буде окружена са свима својим и без „туђих“ дијелова.

Све јединице које су се нашле у окружењу аутоматски улазе у састав најстарије команде у окружењу, без обзира под чијом су командом дотада биле. Обратну, дијелови окружене групације који су се нашли ван окружења стављају се под команду оне више јединице коју за то овласти старија команда.

Двојно командовање априори се искључује у било ком виду борбених дејстава неке групације, а у условима окружења о њему не може бити ријечи ни за најкраће вријеме. Тако, на примјер, 42 њемачки корпус 1 тенковске армије и 11 корпус 8 армије, који су 25 јануара 1944 године окружени од стране совјетских снага у рејону Корсуњ — Черкаси, добили су тога истог дана наређење да се потчине генералу Стемерману, док је читаво окружена групација добијала директиве од команде 8 армије, која је била ван окружења. Или, на примјер, код Стаљинграда је била окружена и главнина 4 тенковске армије, која је била потчињена фон Паулусу, док су њени дијелови, који су остали ван окружења, стављени под команду фон Манштајна, итд.

Значај морално-политичког фактора у условима окружења. У историји ратова врло се ријетко догађало да је бројно слабији окружио и уништио бројно јачег противника, као што је то било у бици код Кане. А уколико се ту и тамо тако нешто и догодило, то редовно није излазило из тактичких оквира. Оваквих тактичких успјеха било је нарочито много у току нашег Народноослободилачког рата, а особито кад се радило о окружењу италијанских и домобранских снага.

Међутим, у Другом свјетском рату, готово увијек је био случај да је за окружење и уништење окружених групација била потребна двојна, тројна, па и вишеструка бројна и техничка надмоћ оног који окружује (види приложену „Упоредну таблицу“). Међутим, такав бројни однос, сам по себи, не гарантује окружавајућем побједу, нити окруженом пораз, јер поред наведених бројки постоји и морално-политички фактор, који се не да изразити никаквим цифрама и који мијења бројне односе у корист онога на чијој се страни налази. Тако, на примјер, три пута јаче снаге Црвене армије окружавале су у рејону Јаши — Кишинјева њемачку групацију јачине двадесет и двије дивизије и потпуно је ликвидирале. Међутим, иако су Њемци створили петоструку надмоћ над нашом окруженом групацијом за вријеме Пете офанзиве, они ипак нису успјели не само да је униште, него су се наше снаге, последице 40-дневне борбе у окружењу, успјешно пробиле и одмах затим саме прешле у противофанзиву. Дијелови 4 славонске дивизије НОВЈ, априла мјесеца 1943 године, окружили су и у року од неколико сати потпуно ликвидирали тзв. Славонски здруг Павећића, али само са односом снага 1,2 : 1 у нашу корист. Обратну, Њемци и усташе окружили су три пута надмоћнијим снагама 6 славонски корпус НОВЈ у прољеће 1944 године, па ипак нису постигли никакве резултате, итд. Уопће, читаво наше четворогодишње искуство показало је да су наше снаге редовно потпуно уништавале или заробљавале окружене окупаторске групације и, обратно, да окупаторске снаге, ако су ту и тамо и успјевале да окруже неке наше јединице, ипак их нису могле битно

ослабити, а камоли потпуно уништити. То, без сумње, потпуно побија разна механистичка схватања о снази неке армије, мјереној искључиво бројкама. Сам квантитет не рјешава питање исхода борбе уопће, па према томе ни борбе у окружењу. Очигледно је да броју топова, тенкова, опреме и војника, поред квалитета технике, треба у првом реду додати квалитет војника и старјешина. При томе се не мисли на чисто војно-стручни квалитет, јер би било тешко тврдити да је, на примјер, наш војник био увјежбанији од њемачког. Овдје се ради о политичко-идеолошкој вриједности сваког појединог борца и сваког појединог старјешине, као и о другим квалитетима нашег војника. При томе треба имати у виду да се не могу упоређивати и изравњавати официри и војници ма које поробљивачке армије са официрима и војницима неке ослободилачке армије.

На први поглед одлична увјежбаност, на примјер, њемачког војника, манифестовала се у прошлом рату као обична механичка дресура оног момента кад је тај војник упадао у тежак положај. Његов морал брзо је почео опадати од оног часа када се нашао заиста у тешкој ситуацији. У таквим случајевима старјешине су неизбјежно морале користити методе застрашивања, репресалије, смртне казне итд., да би колико-толико одржале трули морал, заснован на још трулијим темељима расне теорије, свјетског господства, пљачке, итд.

Обратно, свијест борца ослободилачке армије манифестује се у свом вишем облику када се нађе у тешкој ситуацији. Његов је морал заснован на љубави према слободи и претвара се тада у беспримјерну храброст, безграничну издржљивост и тврду непоколебљивост да у борби издржи до краја, до побједе. Такав војник увијек побјеђује.

Код официра агресорске армије, као што је, на примјер, био фашистички официр, у тешкој ситуацији може да дође до изражаја тврдоглавост, али његова дотадања вјера у надмоћ и побједу претвара се у сујевјерје да ће га из опасности изабавити „виша сила“.

Наш официр, напротив, у таквим моментима испољава сву своју стваралачку снагу. Његова снага и умјешност материјализује се у вјештој организацији, у руковођењу борбом, у коришћењу непријатељских гријешака, у лукавству, у дејству и подухватима изненађујућим за непријатеља, у пожртвованости, другарству, бризи за своје људе, итд.

Најзад, морал једне армије није непромјенива ствар. Будући да је морал војске заправо спољна манифестација њеног претходног политичко-идеолошког одгоја и да се тај морал заснива на циљевима за које се у датом периоду води борба, то се промјеном ове основице морао неизбјежно да мијења и сам морал.

Човјек је увијек био и остаће један од одлучујућих фактора у оружаном обрачунама. А што је тежи вид борбе, то морални фактор војника и висока свијест бораца и старјешина играју већу улогу, нарочито у условима окружења.

У овом чланку покушали смо да расвијетлимо само нека важнија питања борбе у окружењу. Овим се, наравно, ни издалека не исцрпљује ова комплексна проблематика. Прије свега, треба обрадити пробој из окружења, који претставља круну успјешне борбе у окружењу, али пошто је то посебна

етапа неке раније започете операције, која се изводи по посебним принципима, она, према томе, захтијева и посебну ширу обраду, која је ван домета наше теме, иако је с њом тијесно повезана.

На основу изложеног могу се извући слиједећи закључци:

1. У прошлом рату борба у окружењу била је честа појава. Засада не постоји никаква основа за претпоставку да то неће бити и убудуће, што значи да искуства из прошлог рата треба много више изучавати него што је то досад рађено, и кроз редовну обуку трупа и старјешина овом питању дати одговарајуће мјесто.

2. Према искуству прошлог рата, борба у окружењу, без обзира на све тешкоће, може да се заврши успјешно у корист окруженог само ако се испуни неколико основних услова. Прије свега, борба у окружењу захтијева од цјелокупног борачког и старјешинског састава окружених јединица крајње физичке и умне напоре, највећу издржљивост, храброст, мушкост, другарску помоћ, сналажљивост и одлучност у дејству. За успјешан завршетак борбе у окружењу, од командног састава траже се не само горе поменуте врлине, него и солидно познавање начела организације и вођења борбе у окружењу, велика умјешност у практичном коришћењу свих родова војске, као и знање и умјешност при организацији и остварењу садејства између свих борбених елемената окружене армије, а од бораца окружене армије, поред горе поменутих карактерних и моралних особина, захтијева се најсолидније познавање савремене ратне технике и умјешност у њеном практичном коришћењу. Снага окружених јединица лежи у њиховом високом моралу, у солидном војно-стручном знању и умјећу, тј. у вјештом маневру, у мајсторској организацији и коришћењу ватре савремених средстава, у вјештом и максималном коришћењу услова земљишта, у брзој и благовременој инжињериско-фортификациској припреми окруженог рејона.

3. Појава неких нових техничких средстава борбе и командовања у великој мјери олакшава услове борбе у окружењу и гарантује — ако се та средства правилно користе — релативно повољну стабилност окружене групе.

Даљи развој и усавршавање ратне технике, на првом мјесту средстава везе, извиђачко-обавјештајних органа, транспортне авијације и масовне употребе противтенковских средстава, још ће више повећати оперативну-тактичку стабилност окружене групације и створити повољније услове за вођење борбе у окружењу.